

Sjećanje na poplavu u Firenci 1966. – osnovni elementi memorijskog narativa

Velika poplava u Firenci 1966. godine postala je za stanovnike toga talijanskoga grada jedno od prijelomnih mjesta njihove suvremene povijesti. Bogato pamćenje i sjećanje na poplavu izražava se kroz redovite službene komemoracije, prigodne publikacije, izložbe, okrugle stolove, dokumentarne i igrane filmove te prikupljanjem i objavljivanjem sjećanja ljudi koji su je doživjeli, napose spasitelja. U posljednjih četrdeset godina je pomoću tih medija konstruirano čvrsto strukturirano i kristalizirano pamćenje, kojega se u ovom članku shvaća kao vizualni i tekstualni narativ. Autor u memorijskom materijalu nastoji locirati i analizirati ono što smatra trima osnovnim konstitutivnim i funkcionalnim elementima u sjećanjima na poplavu. To su: dramatičnost, tragičnost i katastrofičnost pripovijedanja koje može zadobiti političku funkciju; slika ugroženoga i oštećenoga firentinskoga umjetničkog i kulturnog blaga, što postaje metafora ranjenoga identiteta samoga grada; sjećanje na međuljudsku solidarnost i na akcije spašavanja i pomoći u koje su se dobrovoljno uključili djevojke i mladići iz raznih krajeva Italije i svijeta, kasnije nazvani "Anđeli blata".

Ključne riječi: historija i pamćenje; povijest katastrofa; poplava u Firenci 1966.; memorijski narativ; konstrukcija sjećanja i pamćenja.

3. listopada 1966.

8.00 sati. U Firenci kiša pada neprestance već treći dan. Korito rijeke Arno pod stalnim je nadzorom odgovornih službi.

15.00. Na grad se sručio snažan pljusak. Vojno zapovjedništvo šalje telegram ministarstvima unutrašnjih poslova i obrane obavještavajući ih da je situacija kritična, "da se slične vremenske prilike ne pamte", te da u nekim točkama korita izvan grada prijete prelijevanje rijeke. Iz Rima pozivaju na pribranost i neširenje panike.

18.00. Snažne padaline pogađaju cijeli tok Arna u Toskani. Meteorološke stanice počinju bilježiti vrlo visoke vodostaje. U samom gradu Firenci u naredna 24 sata past će između 180 i 200 litara na m². Temperatura je naglo skočila za pet stupnjeva što je pridonosi topljenju snijega na planinama toskanskih Apenina.

21.00. U gradu vlada mir. U povijesnoj jezgri sve je spremno za proslavu Dana oružanih snaga koja se trebala održati idućeg dana. Ulice su okićene talijanskim trobojnicama i raznim vojnim znakovljem. U gradskoj vijećnici, u zgradi Stare Palače (*Palazzo Vecchio*), sastali su se gradonačelnik Piero Bargellini i njegovi najbliži suradnici da bi raspravljali o krizi političke koalicije koja vodi grad. Vremenske prilike i zabrinjavajuće podizanje vodostaja nitko nije spominjao. Jedino je gradonačelnik, aludirajući istovremeno na projekt nove organizacije smetlišne službe nazvan “Čista Firenca” i na stalnu kišu, rekao: “Istina, Firencu treba očistiti, ali ovo sada je već pomalo previše”.

22.00. Iz okolnih općina počinju stizati prve uznemirujuće vijesti o prelijevanju nekih manjih rijeka i tokova. Karabinjeri su zaprimili 130 poziva o poplavljenim garažama i podrumima u gradićima i selima u okolici grada. Neka su se naselja naglo našla pod vodom. Više stotina obitelji sklonilo se na krovove kuća. Počinju prve operacije spašavanja. Bujica rječice Resco, pritoke Arna, progutala je selo Reggello. Nešto kasnije spasitelji su pronašli tijela sedam osoba.

4. listopada 1966.

00.00. Zatvorene su autocesta Rim-Firenca-Bologna i željeznička pruga. U predgrađu rijeka odnosi manji most. Firenca zasad spava. Stanovnici koji su slušali ponoćne vijesti o poplavama u okolnim gradićima i selima počinju se brinuti. Noćni stražar na Starom mostu osjeća podrhtavanje čuvenog spomenika te naziva vlasnike zlatarskih radnji da dođu skloniti najvrednije predmete.

1.00. Nekoliko desetina ljudi došlo je pogledati korito rijeke u centru grada. Pristigli su pripadnici gradske policije, novinari, gradonačelnik i prefekt. Na licu mjesta razgovaraju treba li dati uzbuenu zvonjavom svih crkvenih zvona ili izbjeći širenje panike u nadi da će nasipi izdržati. Odlučuju se za ovo drugo.

1.30. Prvi znakovi nabujale rijeke u centru grada. Iz kanalizacijskih otvora istječe voda na Trgu Mentana.

SI. 1. Nabujali Arno

2.00. Mugnone, pritoka Arna, probila je nasipe u predgrađu i potopila hipodrom. Kamionima je spašeno 190 od 260 konja. Lešine njih sedamdesetak spaljene su na licu mjesta kako bi se spriječilo izbijanje zaraze.

2.30. Kroz kanalizacijske otvore poplavljeni su podrumi mnogih povijesnih zgrada, muzeja i crkava. U predjelu čuvene bazilike Svetog Križa (*Basilica di Santa Croce*) poplavljena je jedna uličica. Mnogi se počinju sklanjati na krovove kuća i na više katove.

3.30. Sve gradske službe javljaju u Rim, u sjedišta ministarstava i drugih institucija, da je situacija alarmantna, da će grad uskoro biti poplavljen. Prefekt svakih petnaestak minuta naziva Ministarstvo unutrašnjih poslova tražeći pomoć, ali dežurne odgovorne osobe ne reaguju prikladno jer ne uviđaju razmjere poplave. Rukovoditelji tvrtke za proizvodnju i distribuciju električne energije (ENEL) nalažu otvaranje brana niza malih hidroelektrana u okolici grada. Hidrometar bilježi vodostaj od 690 cm, samo nekoliko centimetara ispod razine zabilježene za posljednje velike poplave Arna 1844. godine. Zatvoren je vodovod, u gradu više nema pitke vode (tako će biti naredna tri tjedna).

Do 5.00. Nasipi su probijeni na više desetka mjesta. Voda će na nekim točkama doseći razinu od 6 metara i u nekim zgradama preplaviti čak i prve katove.

5.00. Povijesna jezgra je potpuno poplavljena. Na križanju ulica Benci i Tintori čuje se zapomaganje. Svjedoci se sjećaju muškarca koji se držao za prometni znak. Spasili su ga stanari obližnjih zgrada uz pomoć konopca izrađenog od vezanih plahti.

6.50. Voda je stigla do prizemlja Nacionalne biblioteke, bujica je srušila vrata na glavnom ulazu.

7.00. Voda je dosegla 5 metara u uredništvu i tiskari gradskog lista *La Nazione*. Na starim strojevima koji su se nalazili na višim katovima uspijeva se otisnuti smanjeno izdanje novina. Preko cijele prve stranice stoji naslov "Arno se prelio u Firencu". Glavni urednik RAI-evog dopisništva, koje se nalazilo na jednom od glavnih i najljepših trgova u centru grada (*Piazza Santa Maria Maggiore*), nazvao je urednika u Rim, ali ga nije uspio uvjeriti u razmjere poplave, pa je nešto kasnije, u javljanju za jutarnje vijesti uživo, usmjerio mikrofon kroz prozor, rekavši: "Eto, nisam siguran je li vi u Rimu čujete ovaj zvuk, ali to nije rijeka što se čuje, to je ulica Panzani, u samom središtu Firence". Firentinci su zgroženi kada, slušajući radio vijesti, uviđaju da nacija još uvijek ima druge prioritete i da su informacije iz Toskane stavljene tek na kraj pod naslovom: "U Firenci zabilježen niz poplava".

7.29. Sve električne javne gradske ure su stale. Grad je bez struje.

7.45. U prizemlju jednoga samostana slijepa starija časna sestra ne uspijeva umaći i umire pod vodom.

9.00 – 11.00. Vrhunac poplave. Arno je dosegao najviši ikada zabilježeni vodostaj. Razni predmeti, ormari, prozori, kante za smeće, semafori, automobili nošeni vodom lupaju o zgrade i mostove proizvođači zaglušujuću buku, praćeni stalnom zvonjavom stotina automobilskih sirena u kratkom spoju. Crkve i spomenici su poplavljeni blatnjavom vodom pomiješanom s kanalizacijskim otpadom i gorivom koje je iscurilo iz spremnika za loživo ulje i iz automobila. Pod vodom tamno-žute i crne boje su Katedralni trg (*Piazza del Duomo*) i Trg Sinjorije (*Piazza della Signoria*).

9.45. Odjekuje snažna eksplozija. Zapalilo se skladište goriva. Poginula je jedna osoba, a dvije su ranjene. Širi se panika zbog straha da bi vatra mogla zahvatiti naftu koja pluta na površini bujice u cijelom gradu.

11.00. Radio London započinje vijesti rečenicom: “Svijet bi mogao izgubiti jedan od svojih bisera: Firencu”. Svima je jasno da je šteta neprocjenjiva, ali pouzdanijih informacija nema jer je grad, s izuzetkom veze teleprinta državne novinske agencije, odsječen od svijeta.

12.00. Počinju pristizati vijesti o žrtvama. Zasada se govori o četvero starijih osoba. Uskoro će se proširiti glasine da mrtvih ima na stotine jer će mnogi pomisliti da su lutke iz dućana odjevnim predmetima, koje je bujica nosila ulicama, ljudska tijela.

15.30. Razina rijeke još uvijek raste, premda sporije. U gradskoj jezgri voda je dosegla visinu od šest metara, oko metar više u usporedbi s prijašnjom najvećom poplavom iz 1844. godine.

Od 18.00. Vrlo sporo počinje spuštanje razine nabujale rijeke. Bujica gubi na snazi pa posustaje i buka lomljenih predmeta. Čuju se ulice pretvorene u rječice. U sumrak grad izgleda kao golemo, tamno i smrdljivo jezero.

Do 24.00. U zadnja 24 sata poplava je odnijela 39 života, 17 u gradu i 22 u okolnim naseljima i gradićima. U isto vrijeme rođeno je 24 djece.

Ujutro 5. listopada povučena je opća uzbuna.¹

Ovo je djelomična rekonstrukcija velike poplave u Firenci 4. listopada 1966. godine, namjerno ispriповijedana dramatičnim i tragičnim tonom. Ovu se poplavu smatra najvećom koja je ikada zadesila taj grad. Prikaz zbivanja kronološkim slijedom događaja, po principu “iz sata u sat” ili čak “iz minute u minutu”, uz **korištenje “dramatičnih” i “katastrofičnih” slika i tropa** (“dan noćne more”, “zasljepljujuće blato”, “vodeno bombardiranje”, “prestravljena noć”, “more blata i nafte”, “gluha uzbuna” itd.) najčešći je način kako se u publikacijama i monografijama posveće-

¹ Izbor događaja na temelju podataka iz: D’Angelis, Erasmo (2006.) *Angeli del fango*: Prato, Giunti: 69-107. Kronologija narednih dana nastavlja se na tridesetak stranica, po istom obrascu i tonu, ali polaganom prorjeđujući vremenske razmake.

nima firentinskoj poplavi, dokumentarnim filmovima, novinskim osvrtima i mrežnim stranicama, uvodi ili opisuje taj događaj.² Takav **obrazac pripovijedanja** smatram jednim od osnovnih elemenata memorijskog narativa o velikoj poplavi i konstrukcije sjećanja na nju. Njime se postiže učinak dramatičnosti, katastrofičnosti, napetosti, tjeskobe, neizvjesnosti, strepnje i straha. U konačnici se katastrofa **mitizira** i takva predaje kolektivnom pamćenju. Ipak, zanimljivo je primijetiti da će u mnogim ispovijestima i sjećanjima svjedoka i spasitelja često izostati upravo ta dramatičnost, dok se mnogo više ističe osjećaj potrebe da se nešto napravi, pomogne ili spasi.³

Držim da je ta pripovjedna struktura, odnosno pokušaj minuciozne rekonstrukcije slijeda dramatičnih i tragičnih zbivanja, proizvod spleta određenih okolnosti. Prve veće i obuhvatnije prika-

Sl. 2. Palazzo Vecchio i okolne ulice pod vodom

ze poplave u Firenci 1966. napravili su novinari i filmski dokumentaristi, a poznato je da je njihov narativni stil i narativni cilj često upravo dramatičnost kojom se kod čitatelja/gledatelja pokušava potaknuti interes i zadržati pažnja. Kasnije je taj pristup preuzela i historiografija, dijelom i stoga što je sama narav događaja (slijed brzih i zgusnutih zbivanja) vrlo podatna “naraciji dramatike”. Također, u talijanskoj historiografiji i historijskoj publicistici postoji “žanr” koji su teoretičari povijesnog pisma kao književnog narativa nazvali “thriller-historija”. Ta historiografska i parahistoriografska struja pripovijeda niz događaja iz talijanske poslijeratne povijesti⁴ kao napeta, sudbonosna, krucijalna zbivanja koja su se snažno urezala u kolektivno pamćenje nacije, kao traumatični događaji, nerijetko i kao povijesne prijelomnice. I poplava u Firenci postala je jedan od tih događaja, čemu su pridonijele tri okolnosti: poplava kao prirodna pojava, “sudbinski” element koji čovjek ne može kontrolirati, a ima pogubne posljedice po ljudski život; njezini razmjeri i dramatične slike i snimke uništenoga grada; polemike oko manjkave i zakašnjele reakcije vlasti u operacijama uzbunjivanja, spašavanja i pomoći. Isticanje neprimjerne reakcije države i

2 Za korištene prikaze poplave v. popis literature.

3 Više stotina sjećanja sakupljeno na: www.angelidelfango.it; i u: D’Angelis (2006.): 154-206.

4 Primjerice: uloga američkih tajnih službi u izborima 1948., navodni pokušaji državnog udara “Borghese” 1970., smrt književnika Pier Paola Pasolinija 1975., bombaški napadi radikalne desnice u tzv. “olovnim” godinama, otmica i smrt političara Alda Mora 1978., itd.

Sl. 3. Poplavljena povijesna jezgra

institucija pridonosi izgradnji opreke između dobrog, ugroženog i napaćenog naroda (Firentinci) naspram loše, spore, birokratizirane, nesposobne vlasti.

Na tragu razmišljanja američkog historičara i teoretičara historiografske naracije Haydena Whitea možemo reći da se provodi narativizacija i mitizacija slijeda zbivanja izazvanih izvanljudskim djelovanjem. Prirodnom fenomenu (poplava) konstruira se zaplet te on postaje prvo drama, zatim tragedija i konačno katastrofa. White smatra da se to zbiva “jer su ljudi, kao članovi određenog društva ili društvenog poretka, skloni pribjegavanju mitološkim oblicima mišljenja i iskaza kada se nađu u procesima, bili oni prirodni ili društveni, koji razaraju materijalnu infrastrukturu njihova društva”⁵. To se pogotovo događa jer tzv. egzaktne znanosti, koje se smatra nositeljicama “objektivnog i istinitog” znanja, ne posjeduju metodološki i terminološki aparat kojim bi iskazale moralnu, emocionalnu i socijalnu dimenziju “katastrofičnog” događaja. White to objašnjava tezom po kojoj je “s gledišta znanosti nedaća vjerojatnost koja se zbiva u datom trenutku i mjestu te u određenim modalitetima [...], dok mit oblića nesreće (“zlu kob” ili lošu sreću) prerađuje u katastrofu”.⁶ Tako oblikovana pripovijest (sa zapletom i raspletom) predaje se “kolektivnom pamćenju” kao priča definirane strukture, motiva i metafora. Ona se u tom pamćenju kristalizira kao trajni okvir budućih prikaza, od onih na službenim komemoracijama, preko recentnih (prikupljenih nakon više desetljeća od samog događaja) iskaza svjedoka i sjećanja, do filmskih i publicističkih historija.

5 White, Hayden (2006.) *Catastrofe, memoria comune e discorso mitico: gli usi del mito nella ricostruzione della società*. U: Isti, *Forme di storia: Dalla realtà alla narrazione*. Roma, Carocci: 142.

6 Ibidem. White dalje napominje da je “izraz katastrofa preuzet iz kazališta te označava onaj trenutak u drami kada događaji poprimaju nagli negativni obrat koji vodi prema propasti, gradeći tako pretpostavke za razrješenje tih značenja u završnoj sceni”. Idem: 155.

U prikazima poplave u Firenci vidimo personifikaciju Arna kojemu se upisuju metafore “razljućene”, “uvrijeđene” i “ponižene” rijeke; nju su bespoštedno iskorištavanje u proizvodne svrhe i nemar “natjerali” da se prelije u grad, u ovom kontekstu metaforu napretka. Rijeka buči, poprima “boje i mirise smrti” i rasula, stvarajući dramatičnu zvučnu i vizualnu pozadinu. Taj će se element sjećanja u narednim desetljećima koristiti kao argument za potrebu ekološki uravnoteženijeg iskorištavanja Arna.

Firentinci su pak žrtve nesposobnih središnjih i lokalnih vlasti, ali i nacionalnih medija koji kao da ne žele shvatiti “razmjere katastrofe”. Građani su prepušteni samima sebi, pomažu jedni drugima, spašavaju umjetničko blago, snalaze se kako mogu, uspijevaju preživjeti i time razrješavaju “katastrofu”. Istovremenu na scenu stupaju “slabo organizirane” državne službe spašavanja i vojska kojih se redovito stavlja u opreku s tisućama volontera, za taj posao neobučenih mladića i djevojaka, naoružanih tek dobrom voljom i osjećajem solidarnosti.

Na koncu tako vidimo da se i u ovoj priči o “nesretnom događaju”, kao i u nekim drugima koje analizira White, upotrebom diskurzivnih tehnika prirodna nedaća, napose dramatične tragedije, “socijalizira, odnosno lišava kategorije prirodnog fenomena da bi joj se pridala funkcija političke naravi”.⁷

Drugi element u sjećanju na poplavu predstavlja **slika ugroženoga i ranjenoga firentinskoga umjetničkog i kulturnog blaga**. Jedan od tvorbenih činitelja talijanskog nacionalnog identiteta izvire iz autopercepcije Italije kao zemlje i naroda kulture i umjetnosti.⁸ Firenca još od 17. stoljeća, kada grad i Toskana nakon tri stoljeća gube ulogu jednog od najvažnijih političkih i intelektualnih centara Apeninskoga poluotoka i Europe, gradi identitet grada umjetnosti neprocjenjive vrijednosti i ljepote te golemih intelektualnih dosegâ. Mentalna slika stanovnika o svome gradu na temelju “velike i slavne prošlosti”, “stare (iako ocvale) slave”, kao i identitet koji se iz toga razvija, nazivaju se u literaturi upravo firentinizacija identiteta.⁹ U “firentiniziranome” mentalitetu stanovnika nekoga grada, sve vezano uz slavnu i veliku prošlost, a ponajviše velika i važna zdanja, zgrade, palače,

Sl. 4. Spašavanje umjetnina

⁷ Idem: 151.

⁸ Galli della Loggia, Ernesto (1998.) *L'identità italiana*. Bologna, Il Mulino: 25-29.

⁹ Procacci, Giuliano (1996.) *Povijest Talijana*. Zagreb, Barbat: 112.

spomeničke crkve te umjetnička djela iz prošlih epoha bivaju “sakralizirani”, posebno štovani, prema njima se razvija osjećaj pripadanja i ponosa, ali i samodostatnosti. Ugrozu tih zdanja, pa i najmanju – poput uvođenja tramvajske linije u centru grada – doživljava se kao ugrozu ljudi, njegovih stanovnika.

Poplava 1966. godine najviše je pogodila upravo povijesnu jezgru, a voda je navrla u knjižnice, muzeje, crkve i palače u kojima se čuva firentinsko umjetničko i intelektualno blago.

Navodim tek nekoliko najvažnijih podataka o oštećenim i uništenim umjetninama i knjiškom blagu: oko 11.000 svezaka starih knjiga, među kojima i više stotina dragocjenih rukopisa i raritetnih tiskanih djela pohranjenih u Nacionalnoj središnjoj knjižnici natopljeno je vodom i prekriveno blatom, kao i cjelokupna povijesna geografska zbirka koja je za vrijeme Drugog svjetskog rata sklonjena u podrume; gorivo koje je iscurilo iz spremnika za grijanje i benzin iz automobila ostavili su mrlje u obliku linije na stotinama spomenika i zgrada na razini do koje je doprla voda; Vrata Raja na Krstionici (rad kipara Lorenza Ghibertia iz prve polovice 15. stoljeća) snaga nabujale vode je silom otvorila te su zbog udara ispale gotovo sve drvene rezbarene ploče; u podrumima palače Uffizi nastradali su zidovi, štukature i stotine umjetničkih slika.¹⁰

Sveukupno je oštećeno 15 muzeja, 18 spomeničkih crkava, oko 60 kilometara polica s arhivskom građom, nešto više od 6000 umjetničkih slika iz svih epoha od 13. stoljeća do suvremenih radova. Pod vodom i u blatu našlo se oko 1.600.000 svezaka različitih knjiga iz petnaestak biblioteka. Dva čuvena inozemna povjesničara umjetnosti su nakon posjeta Firenci nekoliko dana nakon poplave u apelu svjetskoj javnosti rekli da se radi o “najvećoj tragediji koja je u moderno doba zadesila umjetnost”.¹¹

Sl. 5. Nepovratno oštećeno Cimabuino raspelo

Simbol uništenoga umjetničkoga blaga i jedna od slika koja iz “medijske” postaje “mentalna”, a potom i element kolektivnog pamćenja, jest golemo, gotovo četiri metra visoko Cimabuino Raspelo iz 1272. godine, izloženo u Bazilici Svetoga Križa, jedno od najvrednijih umjetničkih djela rane gotike. U poplavi je nepovratno stradalo oko 80 posto raspela.

Fotografije i snimke oštećenih zgrada umjetničke vrijednosti i blatom prekrivenih umjetnina dominiraju u prikazima i radovima o poplavi i možemo ih smatrati najvažnijim elementom

10 Primjeri preuzeti iz dokumentarnog filma *Firenze 1966: L'alluvione*, ur. Gianni Minoli, RAI Educational, 2006.

11 D'Angelis (2006.): 140.

vizualnoga pamćenja i sjećanja. Upravo zbog toga se za poplavu više vezuje ideja “vlažnoga blata”, negoli sama nabujala rijeka, voda ili slike ugroženoga stanovništva. Poplavljeno firentinsko kulturno blago postaje metafora ranjenoga identiteta samoga grada.

Neizostavni element cijelog narativa su također sjećanja brojnih djelatnika i rukovoditelja muzeja, crkava, biblioteka, od kojih su neka objavljena u publikacijama memoarske naravi.¹² Oni uglavnom pripovijedaju kako su sa strepnjom slušali vijesti o rastu vodostaja, kako su ured noći pokušavali doći do neke zgrade u kojoj su radili ili do zgrada za koje su znali da se u njima nalaze najugroženije umjetnine. Sjećaju se kako su s prijateljima i suradnicima pokušali prebacivanjem na više katove spasiti sve ono što su mogli ponijeti, katkada noseći ogromna platna ili teške drvene skulpture. Restauracija je trajala desetljećima, a ni do danas još uvijek nije sve obnovljeno. Firenca se nakon poplave razvija u jedan od najvažnijih i najstručnijih restauratorskih centara na svijetu, posebno za umjetnine i knjige oštećene vodom, vlagom, blatom i naftom.¹³

Spašavanje umjetničkog blaga postaje još jedan mitizirani element tragedije, njezin katarzični trenutak razrješenja: od metafore propasti izrasta u metaforu obnove i uskrsloga života. To posebno vrijedi za pripovijest o pronalasku, spašavanju i potom o dugoj i složenoj restauraciji Cimabuina raspela.¹⁴

Treći element u sjećanju na poplavu je **priča o operacijama spašavanja i pomoći** te o **solidarnosti** koju su sami Firentinci iskazali jedni prema drugima. Iz tog elementa izrasta mitizacija reakcije i doprinosa mladih dobrovoljaca koja se nerijetko navodi kao trenutak rođenja suvremenog talijanskog organiziranog volonterskog pokreta i civilne zaštite, premda formalno taj podatak nije u cijelosti točan. Može se eventualno reći da su zbivanja u Firenci poslužila kao snažan poticaj reorganizaciji civilne zaštite (koja je već postojala) i procesu organizacije u udruge civilnog društva strukturiranog dobrovoljačkog pokreta.

Već dan-dva nakon poplave, u Firencu počinju pristizati volonteri i volonterke, ubrzo prozvani “Anđeli blata”.¹⁵ U prvom valu to su tisuće mladih ljudi iz Toskane

12 Kao primjerice dnevnik Uga Procaccia, tadašnjeg ravnatelja Zavoda za zaštitu spomenika. Njegovo i sjećanja drugih “uglednih Firentinaca” na poplavu objavljeno je u prigodnom izdanju: Marcellini, Marco i Corinto, Gian Luigi (2006.) *Acqua passata - L'alluvione del 1966 nei ricordi dei fiorentini*. Prato, Giunti.

13 Prvoj fazi restauracije bila je posvećena izložba 1972. godine i prateći katalog: Baldini, Umberto i Dal Poggettp, Paolo (ur.) (1972.) *Firenze restaura : il laboratorio nel suo quarantennio (guida alla mostra di opere restaurate dalla Soprintendenza alle Gallerie)*. Firenze, Sansoni.

14 Uspoređujući svjedočanstva koja je prikupio D'Angelis s nekim sjećanjima objavljenima na stranici udruge dobrovoljaca i spasitelja, pronašao sam najmanje pet različitih osoba koje tvrde da su bili među prvima koji su vidjeli uništeno raspelo i da su upravo oni sudjelovali u njegovom spašavanju. Usp. D'Angelis (2006.): 168 i 195; i: <http://www.angelidelfango.it/interviste/interviste.html>.

15 Izraz je skovao novinar milanskog lista *Corriere della Sera* Giovanni Grazzini u panegiričkom osvrtu na tisuće mladih koji su pohitali Firenci u pomoć. I on ih stavlja u opreku ne samo spram “nesposobne

i drugih krajeva Italije koji su došli pomoći ugroženom stanovništvu u čišćenju kuća i ulica. Nekoliko dana kasnije počela je golema operacija čišćenja i spašavanja umjetnima u kojoj su sudjelovali uglavnom studenti umjetnosti, povijesti, restauracije, književnosti, mladi stručnjaci iz tih i drugih umjetničkih i humanističkih disciplina, stotine gimnazijalaca i "običnih" ljubitelja umjetnosti. Među njima je bilo i više stotina mladih koji su u Italiju pristigli iz drugih zemalja zapadne Europe i Sjedinjenih Američkih Država, potaknuti medijskim izvještajima o uništenom gradu i umjetninama.

Sl. 6. "Anđeli blata"

Neki su u Firenci ostali mjesecima i godinama, pažljivo i strpljivo čisteći knjige, umjetnička djela, podrumne i zidove povijesnih zgrada. Za komemoracije 2006. godine iznesen je prijedlog da se neka ulica u gradu nazove upravo po njima, *Via Angeli del Fango*.

Kroz narativ o "mladim spasiteljima" provlači se teza da se radilo o budućem šezdesetosmaškom naraštaju. "Spontanost, solidarnost, mladost, predanost idealima, socijalni angažman" vrijednosti su koje se 40 godina nakon poplave pripisuju "Anđelima blata". Iz te kulturne osnove izrastao je, kako tvrde sami sudionici, njihov šezdesetosmaški politički i ideološki angažman¹⁶. U memorijskom narativu o poplavi vidimo kako "dugokosi", "neobrijani", "neuredni" momci postaju prvo "Anđeli blata", što se koristi kao dokaz i atribut njihove moralne ispravnosti, da bi zatim, 1968. godine, postali nositelji nove kulture i novoga društva.¹⁷ Upravo taj funkcionalno politički vid sjećanja na "Anđele blata" istaknut je u poznatom filmu *La meglio gioventù* (redatelj Marco Tullio Giordana, 2003.) koji kroz život jedne obitelji govori o povijesti Italije od šezdesetih godina do kraja 20. stoljeća. Dio radnje zbiva se upravo u danima poplave i prikazuje neke glavne likove koji se pridružuju spasiteljima.

i trome vlasti", već i prema kritičarima "beat" subkulture koji su novu modu nošenja duge kose kod mladića i slobodnije ponašanje djevojaka gledali s podozrenjem. Grazzini je na tom tragu napisao: "Vi, ulizice i licemjeri, javni službenici namrštenih čela, prastari i ukočeni relikti voštanih figura [...], da se od ovog trenutka više nitko nije usudio vrijeđati ih jer oni su bili anđeli, anđeli blata".

16 U sjećanjima sam naišao na nekoliko primjera kojima se sudjelovanje u pomoći poplavljenoj Firenci eksplicitno ili implicitno vezuje uz kasniju šezdesetosmašku kulturu i politiku: "bilo je predivno, sve je nalikovalo na savršenu (bar se tako činilo) organizaciju bez hijerarhije" (D'Angelis: 174.); "Svake večeri bih u vagonima u kojima smo spavali sudjelovao u dugim razgovorima sa studentima i dugokosim mladićima, prvim hipijima" (178); "Sjećam se velikog skupa na kojemu sam prvi puta čuo pjesmu Joan Baez *We shall overcome*, bio je to praktično početak prosvjeda koji je izrastao u 1968.-u" (182).

17 Usp: Teodori, Massimo (1979.) *Historijat novih ljevica u Europi (1958.-1978.)*. Zagreb, Globus: 217-226; te: Ginsborg, Paul (1989.) *Storia d'Italia dal dopoguerra a oggi. Società e politica 1943-1988*. Torino, Einaudi: 404-436.

Jedan od braće dolazi u Firencu kao dobrovoljac, kasnije sudjeluje u studentskom pokretu 1968. godine, a njegova supruga, koju je upoznao među volonterima, uključuje se u Crvene brigade.

“Anđeli blata” su posebno zanimljivi u kontekstu problematike modaliteta strukturiranog, gotovo bismo mogli reći “vođenog” pamćenja i sjećanja, budući da su odlučili obnoviti i održavati međusobne veze, osnovali su udrugu koja organizira povremene susrete ljudi koji su sudjelovali u operacijama spašavanja i pomoći, imaju internetsku stanicu, rađe na objavljivanju radova o poplavi, dodjeljuju nagrade za literarne radove o poplavi, prikupljaju pisana sjećanja koja objavljuju na mreži i u knjigama.¹⁸ Svakih deset godina u Firenci se održavaju komemorativne manifestacije sjećanja na poplavu na kojima središnje mjesto redovito zauzimaju upravo “Anđeli blata” i njihovi iskazi sjećanja. Te prakse odgovaraju shvaćanju Paula Connertona o komemoracijama kao jednome od posrednika društvenog pamćenja: “Osobina komemoracija, koja ih odvaja od šire kategorije rituala, je to što se u njima kontinuitet s prošlošću izričito zahtjeva. Mnoge od njih taj kontinuitet ostvaruju ritualnim izvođenjem naracije događaja [...], koje zahvaljujući vjerno i preciznoj rekonstrukciji čuvaju više-manje nepromjenjive sekvence formalnih radnji i iskaza”.¹⁹

Uz priče i sjećanja o iskazima solidarnosti i pomoći među sugrađanima, uz prizore uplakanih i zagrljenih neznanaca pred blatnjavim spomenicima i crkvama kakvi se inače viđaju u okolnostima velikih prirodnih nepogoda, Firenca pamti poplavu iz 1966. i kroz autoironiju i crni humor. Sklonost zajedljivoj i oštromnoj duhovitosti regionalni je stereotip i autostereotip Toskanaca te se često može čuti kako su upravo oni među Talijanima najviše skloni crnom humoru.

Do danas se zapisuju anegdote, vicevi i dosjetke koje su, ironizirajući vlastiti udes, tada navodno prepričavali stanovnici poplavljenoga grada. Taj **šaljivi i autoironijski odmak** smatram još jednim, premda pratećim, a ne konstitutivnim, elementom strukture memorijskog narativa o velikoj poplavi 1966. godine. Već i sam naslov knjige iz koje sam preuzeo većinu duhovitih primjera nosi ironijski naslov u izrazu *acqua passata* (doslovno: “voda koja je prošla”, “bivša voda”; sintagmatski: “bilo pa prošlo”, “lanjski snijeg”), uz podnaslov “Poplava 1966. u sjećanjima Firentinaca”.²⁰

18 Vidi službenu stranicu Anđela blata www.angelidelfango.it na kojoj se može naći i nekoliko stotina kratkih sjećanja sudionika operacije spašavanja, prikupljenih uglavnom 2005. i 2006. uoči četrdesete godišnjice poplave. Ideju okupljanja “Anđela blata” poduprla je službeno i Regija Toskana izradom popisa dobrovoljki i dobrovoljaca i financiranjem prikupljanja i objavljivanja njihovih sjećanja. Do kraja 2006. na popisu je bilo nešto više od 10.000 osoba, a 2.200 priložilo je i izjavu osobnog sjećanja na te dane. V. *Firenze 4/11/66: quando gli angeli scesero nel fango*: Il Sole 24ore, 4. listopada 2006.

19 Connerton, Paul (2004.) *Kako se društva sjećaju*. Zagreb, Antibarbarus: 79.

20 Riječ je o još jednom prigodnom izdanju iz 2006. koje je uoči komemoracije povodom 40. godišnjice objavila ugledna lokalna izdavačka kuća: Marcelini, Marco i Corinto, Gian Luigi (2006.) *Acqua passata - L'alluvione del 1966 nei ricordi dei fiorentini*. Prato, Giunti.

Tako je, primjerice, poznati talijanski novinar Indro Montanelli zapisao da je 5. listopada čuo nekog Firentinca kako, čisteći blato, izvikuje “Da bar potraje!”. Kada ga je upitao što time želi reći, ovaj mu je odgovorio da priželjkuje da poplava potraje duže jer da “mi, Firentinci, inače ne volimo jedni druge, ali eto, sada nas je Arno natjerao da se poštujemo i da si pomažemo”.

Stanari zgrada u susjedstvu gradskoga zatvora primili su u svoje stanove mnoge zatvorenike kako ovi ne bi, nakon što je kaznionica poplavljena, stradali lutajući ulicama. Anegdota navodi da je jedan osuđeni provalnik obećao da će se odužiti gospođi za pruženo mu sklonište “čim bude ponovo imao priliku za neku dobru pljačku”. Nekoliko dana od povlačenja vode neke su krčme i restorani izložili natpis “danas nudimo specijalitete u vlagi”, vlasnici uništenih dućana navodno su se našalili i u izloge istakli ponude poput “sniženja, potop cijena”, “prodajemo tkaninu koja se ne sužava pranjem jer je već oprana”.

Poplavu Arna opjevali su i neki kantautori. Najizraženiji autoironijski i satirički pristup nalazimo u baladi Riccarda Marasca *Poplava (Recital di Canzoni: L'Alluvione, 1971.)* koju glazbenik, satirizirajući socijalne odnose u gradu, otvara stihovima: “Plivaš u moru kakice,/ ne znaš jel' ljudske il' kralje/ nije ti jasno što se zbiva/ jer ti se čini da je ima malo previše,/ pa i za susjedov zahod/ iz kojeg uvijek pušta voda”.

Zaključno se može reći da je velika poplava u Firenci 1966. godine, uz izravne “materijalne posljedice” kao što su ljudske žrtve, uništen grad, oštećene umjetnine, ili posredne “materijalne posljedice” poput djelomično promijenjene demografske i socioekonomske slike grada, polučila i izravne “mentalitetne” posljedice, odnosno postala važnim dijelom pamćenja i identiteta Firentinaca, ali i Italije uopće, i tako izrasla u “mjesto sjećanja”.

Pamćenje na nju ima nekoliko okosnica, konstitutivnih elemenata. To su u prvom redu dramatičnost, tragičnost i katastrofičnost u pripovijedanju “prirodnog” događaja koji zadobiva “sudbinsku” političku poruku (ljutita rijeka buni se protiv nemara, zagađenja i bespoštednog iskorištavanja), i “ideološku” političku funkciju (ugroženi i bespomoćni građani/narod naspram nesposobne, bezosjećajne i pokvarene vlasti/društvene elite koju u razrješenju “drame” pobjeđuje “dobra, hrabra i vrijedna mladež”). Tu je potom slika ugroženoga i oštećenoga umjetničkog i kulturnog blaga kao jednog od glavnih elementa identiteta samoga grada. Ugroza ili propast kulturne baštine znači ugrozu i propast stanovnika Firence, neprocjenjivi gubitak za cijelu naciju i svijet, a njezino spašavanje metafora je obnove i novog života Firentinaca. Konačno, to su sjećanja na međuljudsku solidarnost i pomoć, napose reakciju mnoštva mladih ljudi iz čitave zemlje koji su kao volonteri pritekli u pomoć potopljenome gradu. Ovim elementima pamćenja možemo dodati i autoironijski i duhoviti odmah koji se katkada javlja u nekim rekonstrukcijama poplave, premda ga ne možemo smatrati konstitutivnim i dominantnim.

Konstrukciji i utvrđivanju tih sjećanja pridonose dokumentarni filmovi, fotografije, zapisi svjedoka i memoarska te prigodničarska komemorativna literatura kroz koje se redovito protežu upravo ta tri osnovna elementa verbalnog i vizualnog memorijskog narativa.

Korištena literatura

- BALDINI, Umberto i DAL POGGETTO, Paolo (ur.) (1972.) Firenze restaura: il laboratorio nel suo quarantennio (guida alla mostra di opere restaurate dalla Soprintendenza alle Gallerie): Firenze, Sansoni.
- BRKLJAČIĆ, Maja i PRLENDA, Sandra (ur.) (2006.) Kultura pamćenja i historija: Zagreb, Golden Marketing-Tehnička knjiga.
- CONNERTON, Paul (2004.) Kako se društva sjećaju: Zagreb, Antibarbarus. (Izorno izdanje: Cambridge i New York, 1989.)
- D'ANGELIS, Erasmo (2006.) Angeli del fango: Prato, Giunti
- DUGGAN, Chirstopher (1994.) A Concise History of Italy: London, Cambridge University Press.
- GALLI DELLA LOGGIA, Ernesto (1998.) L'identità italiana: Bologna, Il Mulino.
- GINSBORG, Paul (1989.) Storia d'Italia dal dopoguerra a oggi. Società e politica 1943-1988: Torino, Einaudi.
- ISNENGI, Mario (1996.-97.) I luoghi della memoria (3 sv.): Bari, Laterza.
- MARCELLINI, Marco i CORINTO, Gian Luigi (2006.) Acqua passata - L'alluvione del 1966 nei ricordi dei fiorentini: Prato, Giunti.
- PROCACCI, Giuliano (1996.) Povijest Talijana: Zagreb, Barbat.
- TEODORI, Massimo (1979.) Historijat novih ljevica u Europi (1958.-1978.): Zagreb, Globus.
- WHITE, Hayden (2006.) Catastrofe, memoria comune e discorso mitico: gli usi del mito nella ricostruzione della società. U: Idem, Forme di storia: Dalla realtà alla narrazione: Roma, Carocci: 139-160. (Izorno izdanje: WHITE, Hayden (2000.) Catastrophe, Communal Memory, and Mythic discourse : The Uses of Myth in the Reconstruction of Society. U: STRÅTH, Bo (ur.) Myth and Memory in the Construction of Community: Bruxelles-New York, PIE-Peter Lang: 49-74.)

Dokumentarni i igrani filmovi

Firenze 1966: L'alluvione, urednik Gianni Minoli, RAI Educational, Italija, 2006.

1966: Memoria di un diluvio, režija Giuseppe Sibilla, RAI, Italija, 1986.

La meglia gioventù, režija Marco Tullio Giordana, Italija, 2003.

Zbirka audiovizualnih izvora

www.teche.rai.it

Mrežne stranice:

www.angelidelfango.it

www.alluvionefirenze.it

http://www.ansa.it/opencms/export/site/notizie/rubriche/specialied/visualizza_new.html_2023268416.html

<http://ricerca.repubblica.it/repubblica/archivio/repubblica/2006/11/03/alluvione-di-firenze-un-allarme-inascoltato.html>

<http://www.repubblica.it/2006/11/sezioni/cronaca/firenze-angeli-fango/firenze-angeli-fango/firenze-angeli-fango.html>

Novinski izvori:

ANSA-DEA (arhiv talijanske novinske agencije ANSA-e za razdoblje 1945.-2007.)

SUMMARY

**Remembrance of the Florence flood of 1966
– fundamental narrative elements**

The great Florence flood of 1966 became for the inhabitants of this Italian city one of the crucial “spots” of their recent history. The rich memory of the flood has been expressed through regular official commemorations, occasional publications, exhibitions, round tables, documentary and fictional movies, as well as by collecting and publishing witnesses’ memories and remembrances, especially those of the rescuers. Through such media and other similar vehicles, a well-structured and crystallised memory on Florence 1966 has been constructed in last forty years, in this article intended as a visual and textual memorative narrative. The author attempts to locate and analyze in these materials what he considers as the three fundamental constitutive and functional elements in the remembrance of the Florence flood. These are: the dramatic, tragic and catastrophic narration which could also take a political function; the image of an imperilled and damaged Florentine’s artistic and cultural treasure, becoming a metaphor of the wounded identity of the city; remembering of the solidarity and help expressed by many young people arrived as volunteers from all parts of Italy and many western foreign countries, later known as “Mud Angels”.